

A RÁKOSPALOTAI ZSINAGÓGA

ÍRTA: Basics Beatrix

Archív fotó

(FORRÁS: RÁKOSPALOTA, PESTÚJHELY ÉS ÚJPALOTA HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE)

Rákospalota az 1923. június 20-án kelt belügyminiszteri rendelet értelmében nagyközségből várossá vált. A városi lét 27 évet jelentett a történetében.

1950-ben több Budapest környéki településhez hasonlóan Rákospalotát is Budapesthez csatolták, Pestújhellyel egyesítve létrejött a főváros XV. kerülete. A helyi zsidóság a 19. században még az újpesti hitközséghez tartozott, 1881-ben lett önálló az itteni hitközség, amely szinte tel-

jes egészében a holokauszt áldozata lett. A XIX. század folyamán egyenletesen növekedett a zsidó lakosság létszáma: 1857-ben 38, 1869-ben 82, 1880-ban pedig 123 fő volt a helyi zsidó lakosok száma, az 1930-as évek elején viszont már meghaladta a 2600 főt, egyes források szerint pedig a 3000 főt is.

Az első zsidó családok az Ófaluban telepedtek le a Szilas-patak mellett. Itt, a Kossuth utcában volt az első imaház, itt lakott a rabbi is. Később az

Duschinsky Mihály rákospalotai főrabbi

(FORRÁS: MILEV)

dön is. Legkisebb lánya, Ráchel (Duschinszky) Áhároni írta meg a rákospalotai zsidó hitközség történetét.

Fontos momentum, hogy maga Duschinszky Mihály fogalmazta meg, még jóval a rákospalotai zsinagóga építését megelőzően egy szukkoti beszédében a véleményét arról, milyennek is kell lennie a szentélynek: „Az emberek sok házban akarnak Istennek emléket állítani, csakhogy, míg azelőtt minden zsidó ház egy szentély volt, melyben az isteni eszmék hajlékot találtak, melyben a szeretet és jótékonyág művei állandóan nemesítették az ember szívét, addig most sok Istennek szentelt templom van, melyekben csak az emberi gyarlóság nyilatkozik meg. A zsidó imaházakban mindig a bensőséges ájtatosság, a könyörgés és fohász hangja hallatszott [...] Az újkor templomaiban azonban hideg formaságokat, holt, merev imákat honosítottak meg idegen nyelveken. Az ember szavát, a szív és a lélek egyszerű, de bensőséges szózatát orgonazúgással némítják el.”

Újfaluba költöztek, és itt kaptak helyet más zsidó intézmények is. A Chevra Kadisa 1890-ben, a zsidó elemi iskola 1892-ben, a Nőegylet 1894-ben alakult meg.

1898. február 17-én jött létre a Rákospalotai Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség. A rabbi választásához a pozsonyi jesivából hívtak jelölteket, s végül egyhangúan Duschinszky Mihályt (1871-1939) választották. Námesztói születésű volt, a pozsonyi jesivában tanult, felesége dunántúli, hógyészi rabbicsaládból származott. Több mint négy évtizedig állt a közösség élén, országos hírű lett. A rákospalotai hitközség egységét mindvégig megőrizte, s bár az ortodox intézmények hálózatában maradt, tagjainak többsége neológ beállítottságú volt. Duschinszky Mihály mindössze 27 éves volt, amikor rákospalotai rabbi lett, az I. világháborúban tábori lelkészként szolgált. 1934-ben látogatást tett a Szentfö-

A századforduló táján a régi zsinagóga már szűknek bizonyult, több pót-imaház is létesült. Rákospalota község vezetése két telket is adományozott a hitközségnek egy új zsinagóga építéséhez, 1904-ben, majd 1910-ben. Közben kitört az első világháború, elfogyott a pénz, így az építkezés is halasztódott.

A Feith család 1896 táján költözött Rákospalotára, Feith Gábor (1863-1939) építési vállalkozó, a hitközség elnöke, majd díszelnöke, számos rákospalotai ház és középület építője. Feith Gábor Bugyin született, felesége a Nőegylet elnöknője volt hosszú ideig. A Feith család gyer-

Kis rózsablak
(FORRÁS: A SZERZŐ FELVÉTELE)

mekei közül egy fiú 18 évesen meghalt, Mihály, akivel a családfő a zsinagógát építette, építész-mérnök lett, 1920-ban Pestre költözött. Paula a holokauszt áldozata lett családjával együtt, Erzsébet Auschwitzban halt meg, de két fia túlélte a munkaszolgálatot. A harmadik Feith-lány, Mancsi Budapesten élt férjével, így menekültek meg.

Az I. világháború után Feith Gábor építész fiával, Feith Mihállal (1892-1975) készítette el egy új zsinagóga terveit. 1926-ban kezdődött az építkezés és a következő évben el is készült az épület, amelynek költségeihez a két Feith jelentős mértékben hozzájárult. A hátsó udvaron rituális fürdőt is létrehozta. A zsinagógától nem messze épült fel egy év múlva a református imaház, amelynek kivitelezője szintén Feith Mihály volt, majd 1941-ben az evangélikus nagytemplom. A három épület ma is különleges együttese a 20. század első fele rákospalotai egyházi építészetének.

A II. világháború idején kifosztott zsinagógát a munkaszolgálatból és haláltáborból visszatérők, az 1939-ben választott új rabbi, Duschinszky Mihály fia, Duschinszky Jenő irányításával

helyreállították, és 1948-ban az őszi nagyünnepektől már ismét használták. Duschinszky Jenő még ebben az évben Fokvárosba költözött, egyik bátyja, Duschinszky Ármin vette át helyét, ő azonban szintén elhagyta az országot, 1950-ben Izraelben telepedett le. Ekkor mintegy háromszáz zsidó vallású ember élt Rákospalotán, ők hívták meg rabbinak Schück Jenőt, aki 1952-ig maradt itt. 1950-ben azonban megszűnt a rákospalotai hitközség önállósága, előbb Pestújhellyel, majd az Újpesti Hitközséggel vonták össze.

A zsinagóga épületét 1964-től az Országos Széchényi Könyvtár raktárként használja. Az 1980-as évektől restaurátorműhelyt működtettek benne, ma üresen áll. Az épület külsejét 2013-ban újították fel.

A tervező-kivitelező apa-fiú páros története nem Rákospalotán kezdődött, de Feith Gábort 1896 táján már, mint ott letelepedett lakost tartották számon. Építőmester volt, Mihály fia Rákospalotán, a nevezetes Wágner Manó-féle Gimnáziumban fejezte be középiskolai tanulmányait 1909-ben.

A zsinagóga belső tere 1944 után, a frigyszekrény helyével
(FORRÁS: WWW.MAGYARZSIDO.HU)

Belső ablakok

(FORRÁS: A SZERZŐ FELVÉTELE)

örökülésekért természetben (építőanyagban) is lehetett fizetni.

A zsinagóga alapkövét 1926. június 6-án tették le, 1927-re készült el az épület. A Feith-család mindvégig jelentős szerepet töltött be a rákospalotai zsidóság életében is. Feith Gábor vállalkozását a gazdasági világválság vitte csődbe, 1933-ban,

Feith Gábor építési vállalkozóként és építőanyagkereskedőként működött Rákospalotán, számtalan építkezésben részt vett, nemcsak az építőanyagok szállítójaként, hanem tervezőként is.

1900-ban Feith Gábor teljesen önállósította magát, s ettől kezdve 33 éven keresztül egymaga áll a vállalkozása élén. Fia, Feith Mihály 1913-ban végzett a Műszaki Egyetemen, mint okleveles építésmérnök, 1915-ben pedig közgazdász diplomát is szerzett. Az I. világháborúban katonáskodott, majd ezt követően apja vállalkozásában működött egészen annak 1933 évi megszűnéséig. A Régi Főti út 77. szám alatti zsinagógát nem Gábor, hanem fia, Feith Mihály tervezte, apja pedig építésvezető-kivitelező volt. A zsinagóga telkét 1908-ban eladták, mert már kicsinek találták, és a rákospalotai telekárak is sokat emelkedtek. A bankban kamatozó pénz érték-növekedésétől remélték, hogy nagyobb telket tudnak majd venni. 1910-ben a Toldy-soron a többi egyházzal együtt új, nagyobb telket kaptak a községtől. Az első világháború alatt hadikölcsönökbe fektetett telekár elvesztette értékét, így újabb gyűjtést kellett indítani. 1926-ban, a zsinagógaépítés kezdetekor a rákospalotai zsidó lakosság száma 2500 fő körül volt, a templomi

néhány évvel később 1939-ben halt meg. Felesége Auschwitzban lett a holokauszt áldozata, Mihály fiuk Pesten élte túl a vészorszakot, a világháborút követően a Kohó- és Gépipari Minisztérium szaktanácsadója lett, majd a 23. sz. Állami Építőipari Vállalat (ÁÉV) és a Középülettervező Vállalat (KÖZTI) építésmérnökeként dolgozott.

A rákospalotai zsinagóga épülete minden bizonnyal a Feith építészpáros egyik – ha nem a – legkiválóbb épülete. Ebben feltételezhetjük,

Az oldalhomlokzat ablakai

(FORRÁS: A SZERZŐ FELVÉTELE)

Pillérfejezet a belső térben

(FORRÁS: A SZERZŐ FELVÉTELE)

hogy közrejátszott személyes elkötelezettségük és hitük is, a hitközség, a közösség életében betöltött jelentős szerepük.

Az épület tömegarányaiban jelentős változás nem történt, ha összehasonlítjuk a régi fényképeket a zsinagóga mai küllemével, látványával. A külső díszítés finom és fontos részletei azonban sajnos áldozatul estek a felújításoknak, valószínűleg inkább a későbbieknek, nem pedig a közvetlenül a II. világháború után történt restaurálásnak, hiszen akkor még egy működő szentélyt kellett helyreállítani. A zsinagóga a kéttornyos homlokzatú, csarnokszerű épületek sorába tartozik. Tornyai alig magasodnak a homlokzat záróvonala, illetve az általuk közrefogott timpanonos lezárás fölé, erős, tagozott párkányzatuk feltűnő. A két torony kiemelkedő falsíkjában egykor két óriás menóra dombormű volt, ezeknek mára nyomuk sem maradt, csakúgy, mint az erőteljes párkány-

zat által körbekerített tízparancsolat tábláknak, amelyek helyén jelenleg csak a körvonalukat őrző falmélyedés látható, alattuk a nagy rózsablakkal. A két toronyrizalitot kétoldalt egyenletesen lejtő, a tető vonalát követő falsíkok övezik, amelyeken a romanizáló ikerablakok sávját kétoldal kőmellvédes erkélyszerű kiszögelések zárják le. A háromszögletű főkapu középső elemét záróív emeli ki, kétoldalt még egy-egy ikerablakkal, illetve mellékajtókkal. A főhomlokzat előtt szép ritmusú kőkerítés állt egykor, ma a növényzet eltakarja a maradványait. Eltűntek a főhomlokzat oldalsíkjait díszítő romanizáló ívsorok is. A két oldalhomlokzat azonos kialakítású: a párosával, két szinten elhelyezett ablakok az alsó szinten egyenes záródásúak, míg a felső esetében félkörívesek, fölöttük erőteljes, tagolt párkányzattal. A tornyok aljában az oldalhomlokzaton kisebb rózsablakok találhatóak, itt-ott még az eredeti színes üvegekkel. Az oldalbejáratok egyszerűek, dísztelenek, és egy alsó szintbeli ablakpár helyét foglalják el. A vakolt falfelületek és a sötét kváderes kőburkolatok játéka, illetve azok továbbvitele a vakolás kvádermintájában mozgalmassá teszi a homlokzatot, ez még az

A homlokzati erkélyek egyike

(FORRÁS: A SZERZŐ FELVÉTELE)

épület jelenlegi állapotában is jól érzékelhető. Az erkélyszerű két oldalsó bővítményen is helyeztek el ajtókat.

A zsinagóga hátsó homlokzata éppoly monumentális, mint a főhomlokzat, azzal a különbséggel, hogy itt a két, a főhomlokzat tornyait imitáló, azokra emlékeztető oldalrizalit közötti óriási, kapuszerű ív hatása jelentős. Keretelése egy antik diadalkapu illúzióját kelti, az ívet azonban két belső falpillér tagolja. A falsíkot felül fogazatos párkányzat zárja, ami feltűnik az oldalhomlokzatok tagolásánál is.

A zsinagóga építésének korát jól érzékeltetik a későszecesszió-art deco motívumai és anyaghasználat. Sajátos, ahogy a zsinagógaépítészet hagyományos motívumai, elemei mellett az 1920-as évek köz- és magánépületeinek stíláriskészletében megjelenik. E két irány azonban jól megfér egymással, és harmonikus hatású, különleges épületet eredményezett.

A belső tér egykori kinézetét ma már szinte lehetetlen rekonstruálni – egy a háborús károkat is érzékeltető ránk maradt fényképen látható a karzatok kialakítása, illetve az egykori falfestés geometrikus hatású, dekoratív mintázata, a menórákkal, ezek szintén a későszecesszió és az art deco stílusvilágát idézik, orientális motívumokkal együtt. A színes üvegeablakok, az építészeti elemek, például a pillérfők dekoratív, ókori mintákat

idéző, orientális leveles díszítése is része a fentebb említett stílusvilágnak.

Rákospalotán egy olyan zsinagógaépület születt, amely a hagyományok őrzése mellett az akkor népszerű új irányzatok elemeit is beemelte a zsinagógaépítészeti eszköztárába, két jelentős, a hitközségben is aktív szerepet betöltő építész révén. A részben szintén hozzájuk kötődő református templom, illetve a II. világháború idején emelt evangélikus nagytemplom páratlan építészeti együttese Rákospalota, és a főváros igen jelentős és megőrzendő építészeti értéke. Kár, hogy a mára eltűntetett egykori városszerkezet egységéből, amelynek kiemelkedő elemei közé tartozott a zsinagóga is, korunkra már nem sok maradt.

A zsinagóga távlati képe

(FORRÁS: A SZERZŐ FELVÉTELE)

Irodalom:

Áhároni Ráchel: A rákospalotai zsidó hitközség története. Tel Aviv, 1978

Rátonyi Gábor Tamás: Ember, város: Feith Gábor és Feith Mihály. 2017. 04. 24. Budapest, XV. kerületi blog, bpxv.blog.hu

Cseh Viktor: Egy elvirágozott zsidó közösség Pest határán – Duschinsky rabbi a rákospalotai hitközség életében. 2018. január 17. www.zsido.com